

A DOHÁNY ELTERJEDÉSE S AZ ELSŐ DOHÁNY-MONOPÓLIUM HAZÁNKBAN.

Irta: DR. TAKÁTS SÁNDOR.

Második befejező közlemény.

III.

Károlyi Sándor gróf fáradozásai a magyar dohánytermelés és kereskedés érdekében.

Az 1722—23-i országgyűlésen végre szóba került a magyar ipár és kereskedelem teljes pangása, s a földmivelés nyomoruságos állapota. E bajok orvoslására elfogadható kész javaslat nem lévén, az alkotott törvények (115—122. tv.-czikk) csak általánosságban szólnak a teendőkről. A további részletesebb tervek kidolgozására országos bizottságot küldtek ki, amely azután munkálatát a legközelebbi országgyűlés elé volt terjesztendő.

A sok fontos tárgy között a dohánytermelés és kereskedés kérdéséről megfeledkeztek. Pedig a dohány napról-napra kerécsottebb lőn, s az örökös tartományok meg Lengyelország mindinkább Magyarországra vetették magukat szükségleteik fedezésében.¹⁾ Mivel azonban semmi sem történt a magyar dohánykereskedelem önállóságának biztosítása érdekében, a kormányzások nem akarván a kínálkozó hasznot magánosok kezében hagyni, újra az appaldó meghonosítása körül kezdtek fáradozni.

Ezuttal a helytartótanács vette kezébe az ügyet. Hogy az appaldót behozhassa és állandósíthassa, hajlandó volt az 1724. évi katonai adó fejében, készpénz gyanánt portánként 3 mázsa dohányt elfogadni. Az ebből származott hasznot, a tervezet szerint, a pozsonyi zsidóknak adták volna át, akik azt régi ezüst beszerzésére fordították volna s az

¹ Közös pénzügyminiszterium levéltára: Tabak-Pachtungen 9143—5. számú csomag. 1722-ben az örökös tartományokba Magyar- és Törökországból 30,000 forint áru dohányt vittek, Genuából ellenben 190,845 frt 33 kr. árut. Néhány év múlva azonban a magyar dohány bevitele megháromszorosodott. S azontul is évről-évre növekedett. A hainburgi dohánygyárat már helyzete is a magyar dohányra utalta.

így nyert ezüstöt ő felsége bécsi pénzverő intézetébe kellett volna beszállítani, hogy ott magyar pénzt verjenek belőle. Az új pénz aztán törvényes kamatláb mellett, mint előleg, az 1725. évben megkezdendő dohány-appaldóra fordítatott volna.¹⁾

Ehhez képest a dohány beszerzését már az 1724. év négy utolsó hónapjában meg akarták kezdeni. Maga az appaldó azonban csak az 1725. év első napján kezdődött volna. Ugy látszik ezzel a tervvel van összefüggésben a szepesi kamarához küldött ama rendelet, melyben az 1725. évben külföldre szállított leveles dohány mennyiségének kimutatása bekérletett.²⁾

Megkezdődött-e tényleg ez az appaldó, vagy csak tervezet maradt-e, nem tudjuk. Az egész tervről mindössze csak két szükszavu okirat maradt ránk, melyek távolról sem elegendők a kérdés megvilágosítására.

Annyi bizonyos, hogy ha meg is kísérelték az appaldó behozatálát, rövid idő alatt újra felhagytak véle. Világosan mutatják ezt III. Károly király intézkedései. Az örökös tartományokban a dohánykereskedelem az 1723-iki pátens értelmében *állami intézménynyé* lön. Mivel azonban ez az új rendszer csak 300 ezer forint jövedelmet tudott felmutatni, 1726-ban ismét visszatértek a bérlérendszerhez. Ennek segítségével a jövedelem évről-évre oly rohamosan növekedett, hogy 1736-ban a bérlétszég már 615 ezer forintra rugott.³⁾ S míg Ausztria évenként nagyobb és nagyobb jövedelemre tett szert, addig a termelő Magyarország a dohányból alig látott valami hasznot. A magyar dohány ugyanis teljesen ki volt szolgáltatva az örökös tartományok dohánybérlőinek, s így ezek és az ő révükön, az osztrák kincstár söpörte be, a belőle eredő nyereséget.

A dohánybevitelt az örökös tartományokba már az 1723-i pátens is elültötte, az 1725. márcz. 1., az 1729. szept. 19-i és az 1733. decz. 1. pátensek pedig a bevitelre vonatkozólag még szigorubb intézkedéseket

¹⁾ Károlyi levéltár, ladula T. „Pro omnium circumstantiarum accuratiore experientia consequenda et ut stabiliori fundamento tabacae Abaldo cum initio anni subsequentis 1725 incltyó regno Hungariae introducere quiret“ című javaslat, melyet 1724. júl. 2-án osztottak ki Meskó Ádám bárónak elintézés végett.

²⁾ Szepesi kamarai levél. Orsz. levélt. A beküldött kimutatás szerint 1725-ben a következő harminczad hivatalokon keresztül: Jászóról 32¹/₄, Eperjesről 64, Késmárkról 52⁶/₄, Lublyóról 41, Palocsából 7, Bártfáról 66¹/₄, Sztropkóról 14³/₄, Homonnáról 39²/₄, Ungvárról 12, Munkácsról 111³/₄, Nagy-Szóllósról 157¹/₄, Szathmárról 3, Tokajból 5³/₄, Debreczenből 2¹/₄, Margittáról 17¹/₄, Váradról 3³/₄ mázsa dohányt szállítottak Lengyelországba és Sziléziába.

³⁾ Közös pénzügyminisztérium levéltára. A pátensek, szerződések stb. itt mind megvannak.

léptettek életbe. Magyar termelő, vagy magyar kereskedő tehát semmi úton sem juthatott dohányával az örökös tartományokba. De annál inkább az osztrák appaldátorok és megbizottaik, kik az általuk kiszabott áron összevásárolt magyar dohányt, kényük-kedvük szerint vihették ki. Károly király 1728-ban szerződésileg biztosította számukra, hogy a magyar dohányt „első kézből” szabadon vásárolhatják és szállíthatják az örökös tartományokba. A császári udvari kamara ezt a hallatlan igazságtalan eljárást ezzel a félreérthetetlen kifejezéssel okadátolta: „nem akarjuk, hogy Ausztria többet veszítsen, mint a menyit Magyarországnak nyerne!”¹⁾

Igy állván a dolog, a magyar appaldó, még ha sikerült volna is a nehézségeket legyőzni, nagyobb anyagi haszonnal alig járhatott volna. A magyar appaldátorok ugyanis Ausztriába a fentebbi pátensek alapján nem szállíthattak dohányt; sőt eladniok se lehetett Ausztria részére; mert az ottani appaldátoroknak joguk volt hazánkban első kézből vásárolni. A belföldi fogyasztásra még nem sokat építhettek, mert szabad lévén a dohánytermelés, mindenki annyit ültethetett, a mennyire szüksége volt.

E súlyos körülmények dacára is akadt ember, ki nem annyira az esetleges haszon miatt, hanem inkább a nép nyomorának enyhítése és az adózás könnyebbitése céljából elhatározta, hogy a magyar dohánytermelés és a külfölddel való kereskedelem felvirágoztatása érdekében mozgalmat indít. Ez az ember *Károlyi Sándor* gróf volt.

E munkás és lelkes férfiú, jól ismerve az adózók nyomorát s az ország rohamos szegényedését, már az 1722—23. országgyűlésen föl-emelte szavát. A kiküldött országos bizottság munkálatainak elkészítésében pedig ugyszólván egymaga fáradozott. „Dolgozom mint Ferencz idejében,²⁾ — írja leveleiben — alig vagyok még csak ételemre is időm. Isten neki, csak szentelné meg Isten sok munkámat, a szegénység s egész ország mellett való fáradozásomat.”³⁾

Az országgyűlés befejezése után még nagyobb hévvel dolgozott. A földmivelés, ipar és kereskedelem fejlesztése érdekében hozott törvények fogantatása érdekében Károlyi egy csomó tervezetet dolgozott ki, sőt azoknak megvalósításához⁴⁾ is hozzálátott.

1) A császári udvari kamara ezt többször hangoztatta. Lásd a kancell. ltár. elnöki 1812. évi 241. sz. iratát az 1733. évből, továbbá az alább ismertetendő szerződéseket, melyeknek megkötésekor az udvari kamara egy hajszálynit sem akart engedni az osztrák appaldátornak adott kiváltságokból.

2) II. Rákóczi Ferencz fejedelmet érti.

3) *Éble Gábor*: Károlyi Ferencz és kora. I. köt. 137—8. lapokon.

4) Károlyi levélt. A dohányra vonatkozó akták között egész csomó ilyen tervet és számítás van. A legtöbb Károlyi Sándor saját fogalmazványa.

Legelőször is a szegény népnek a katonatartás súlyos terhétől való fölszabadítására nyújtott be egy javaslatot ő felségének.¹⁾ A javaslat szerint 100,000 katonának eltartása évenként 9.077,200 frtba kerül. E százezer katonát könnyen el lehetne tartani 3,000.000 forintból, ha minden katona egy-egy *telket* kapna. Mivel az alsóbb és magasabb rangu tisztek nem elégednének meg a puszta telekkel, ezek a jelzett 3 millió forintból ezután is megkapnák rendes fizetésüket, melynek összege 2.187,192 forintra rug. De mivel a most divó szokás szerint úgy a tisztek, mint a katonák csak a téli porziót kapják, azért a fenti összegnek csak felére, azaz 1.093,596 frtra volna szükség. A többit tőkésíteni lehetne. A földesurak az átengedett 100,000 telek fejében 300,000 forintot kapnának, s végül a három millióból fentmaradó 512,808 forintot a közkatonák javára kellene kamatoztatni. E javaslat elfogadása esetében ő felsége tíz év alatt 68.900,080 frtot takarítana meg. A földesuraknak is jelelentekeeny hasznuk lenne a bor- és huskimérésből, valamint egyéb földesuri jogokból. Viszont a szegény adózó nép is megszabadulna a katonatartástól és előfogatok szolgáltatásától. A török beütésétől sem kellene tartani. Az ország lakossága 300,000, esetleg fokozatosan 6 vagy 7 százezer emberrel szaporodnék. Az ország nyers termékeinek és iparkészítményeinek fogyasztása jelentékeenyen emelkednék, s a kereskedés az egész országban fölvirágozhatna.

E nagyszabásu javaslatához Károlyi a 100,000 ember elhelyezésének tervét is csatolta megyék és városok szerint. A végeredmény szerint a várakban és véghelyeken 36,400, nyílt területeken 63,600 ember nyert volna elhelyezést.

Foglalkoztak-e az illetékes körök Károlyi eme tervével vagy nem, nehéz volna eldönteni, a Károlyiak levéltára erről nem nyújt fölvilágosítást.

Szintén a nép nyomorának enyhítése czéljából dolgozta ki a következő javaslatot: „*Anno 1729 Projectum Publicum szegénység conservatiójára. Exigua cujusdam patriae filii opinio.*“²⁾ A négy egész ivre terjedő dolgozat bevezetésében megható szavakkal festi a „nyomorgó s terh által elalélt s fogyott szegénység“ vergődését, mely ha tovább is tart, bizonyos, hogy rövid idő alatt végső pusztulása fog bekövetkezni.

1) Károlyi levélt. „Projectatio quomodo Sua Majestas Sacr. in confiniis regni Hungariae in perpetuum unam armadam de centum millibus militum Germanorum stabilire possit, altafatae vero Suae Maj. plus non, quam tribus millionibus pro intertentione opus esset, quid erga modernam intertentionem Suattas lucraretur, quid regnum el domini terrestres utilitatis haberent, et qualis fundus a Sua Maj. assignandus esset.“

2) Károlyiak levéltára. Károlyi Sándor saját kézírata.

Majd fölemlíti, hogy ő már azelőtt is figyelmeztette az illetékes köröket a bekövetkező bajokra, sőt fáradozott is a bajok orvoslása ügyében, „de a privatum feljebb tetszően az publikumnál, ritka volt az, kinek tetszett volna.“ E miatt az országgyűlés is igen keveset, jobban mondva semmit sem segíthetett a bajokon. Tehát mindenkinek a maga jól felfogott érdekében azon kell fáradoznia, hogy a haza megmentését egy szívvel-lélekkel elősegítse, s a fenyegető veszedelmeket eltávolítsa. Ezen czél lebeg az ő szemei előtt is, midőn saját megyéjében a bajok orvoslásához fog. Szathmár vármegye népe ugyanazon bajokban szenved, mint az ország többi része. Mióta a *sóval* való kereskedéstől elesett, csak a föld terméséből pénzeltet. De ez oly kevés haszonnal jár, hogy a megye lakosságának nagyobb része „még szántva sem szánt, arra való marhát sem tart, hanem csak csépjére, kaszájára és kukoriczájára támaszkodik.“ A *bortermelés* is kevés hasznot hajt; mert mióta a körülfekvő megyékben elsokasodott a szőlőművelés, oly bősége van a bornak, hogy még a munka bérít se hozza be. Helyes és üdvös dolog volna tehát a szegénység elméjét olyan munkára fordítani, melyből pénzt is szerezhetne s terheit is viselhetné. Ez a munka a *dohány termelése* volna! Bizonyos *Spitz Ábrahám* nevű gazdag zsidó a napokban ajánkozott, hogy ha 30 vagy 40,000 mázsa dohányt biztosítanak neki, ő évenként 3—4 piaszterért beváltaná mázsáját, s *Budán* vagy esetleg Szathmármegyében *dohánygyárat* is állitana. Már ha most a vármegye „5000 mázsa dohányrul ex communi, fundust tézsen“, ebből összes pénzbeli adóját évről-évre kifizetheti.¹⁾

Hogy a dohánytermelést föllendítse s Spitz Ábrahámnak a kívánt mennyiséget előteremtse, leutazott Szathmárba s maga tette meg a kellő intézkedéseket.

Először is Szathmármegye községeit járatta fel, s a lakosságot megkérdezettette, hajlandó-e adója fejében bizonyos mennyiségű dohányt termelni? ²⁾ A beérkezett jelentések szerint alig egy-két község akadt, mely a gróf ajánlatát visszautasította volna. Ezután a dohánytermelésre alkalmas vármegyéket szállította fel, természetnek-e dohányt, s hajlandók volnának-e a dohányültetést nagyobb mértékben üzni. A fölshívításra nem sok helyről jött válasz. *Zalamegye* készséggel fogadta

¹⁾ Azt is ajánlja a megyének Károlyi, hogy egyszersmindenkorra egy-egy borjas tehenet, és harnadfű tinót adjanak össze elszaporítás czéljából a szegény nép fölségelésére. „Magunk nemesek is — ugymond — ki egy, ki két s ki három pár ökrrel a szegénységet megsegíthetnök és azzal a nyavalyásokat, mind magunk hasznára, mind ő felsége szolgálatjára conserválhatnök“.

²⁾ A kiküldöttek jelentései nagyrésztben megvannak a „Tabaca“ czimű aktacsomóban. Ugyanitt megvannak a kiküldöttek nevei és az ily czimű iratban: „*Dohány dolgában* in anno 1729. apr. rendelt commissarius uraimék nevei.

Károlyi tervét, de kijelentette, hogy az egész megyében csak *Kanizsán* és a *Muraközben* termelnek dohányt.¹⁾ Somogyban egyetlen falut sem ismertek, a hol dohányt ültettek volna. *Zaránd- és Arádmegyékben* alig két-három faluban termeltek. A Maros mellett levő rácz határörök azonban felésen plántáltak és kereskedtek is dohánynyal. *Szathmármegyében* és környékén majd minden faluban ültettek s a lakók ígérték, hogy ezentul nagyobb mértékben is „jó szívvel csinálnak dohányt.“ Hogy e vármegyében mily nagy mértékben üzték a dohánytermesztést, kiviláglik *Becsky Györgynek* 1729. ápril 24-i jelentéséből. *Becsky Károlyi* megbízásából 6 falut járt meg s ezekben 144 mázsa fölös dohányt talált. „Ezekenkívül — írja jelentésében — F. gyármati kupecz úraimék relációjából, kik dohánynyal kereskednek, akit kivittek már az idén nemes vármegyénkből, három ennyi is, ha nem több lehetett. Emellett, amint referálják, mikor ideje van a dohányynak, ezen nemes vármegyében nemcsak 5—6000 mázsa dohány, hanem 60—70,000 mázsa is található, de az idén 5000 sem találtatott az jég elverése s szárazság miá.“²⁾

A később beérkezett jelentések szerint az 1730. évben rendkívül bő volt a dohánytermés. *Szathmár, Eihar és Szabolcs* vármegyékben a jó dohány mázsája 3 frton, az alábbvaló 6—7 máriáson kelt. 1731-ben közepes termés volt, de az árak azért nem emelkedtek. 1732-ben fölötte száraz lévén a tavasz, a dohányültetés nem sikerült, s így a dohány ára emelkedett. Tavaszkor mázsája 5—6—7 forinton, őszkor a dohányszüret után 13—14 máriáson kelt.³⁾

Bár ez évben a termés nem volt nagy, azért a városokra bőven hoztak dohányt. A sátoralja-ujhelyi őszi vásáron például több mint 300 szekér kelt el. E nagy tömeget — mázsánként 5—7 frton — már egy nappal a vásár előtt mind megvették a lengyelek, görögök és ráczok.⁴⁾

A beérkezett jelentésekből világosan látszik, hogy a dohánytermesztést évről-évre jobban felkapták, Károlyi fáradozásának tehát meg volt az eredménye, de hogy mi lett a Spitz Ábrahám-féle ajánlattal,

¹⁾ Károlyiak leváltára. Misky György levele Károlyihoz. Mivel sokan félreértették Károlyi tervét Misky megírja, hogy ő átlátja a tervezet hasznát. „Ehez járuló igényeketit Exczellentiádnak bőséges érdemeihez képest megértettem, senkinek nem is lehet tagadnia. Exczellenciád mind fölséges Urunkhoz, mind pediglen édes hazájához bő mértékkel mutatott hazafiságát és kegyes jóvoltát, ki is örök emlékezetben marad és mindenkoron nagy böcsben tartatik.“

²⁾ *Becsky Gyarmáthot, Nagy-Szekerest, Kömört, Matolcsot, Nabrádót és Mándót* járta fel 1729. ápril havában.

³⁾ Károlyi levél. „Memoriale“ „A dohány között — mondja a jelentés — semmi különbség nincsen akár *Szabolcsban*, akár *Biharmegyében*, akár *Szatmár vármegyében* termett tégyen.

⁴⁾ U. ott: ifj. Mohos István jelentése Károlyihoz 1732. okt. 3.

nem tudjuk. Az akták között ez ügyre vonatkozólag csak egy táblázat található, mely megállapítja, mennyi dohányt, gabnát és takarmányt kötelesek Szathmármegye egyes községei beszolgáltatni az 1730. évre adójuk fejében.¹⁾ E táblázat szerint az egész vármegyére 4160 mázsza dohány vetített ki. Lehet, hogy a Spitz-féle ajánlattal összefüggésben van Károlynak amaz ajánlata is, melyet az örökös tartományok appaldójához nyújtott be. Ez ajánlat szerint a Tiszántul egy *társulat* alakult, mely kötelezi magát, hogy minden évben 10 évig „az felséges urunk appaldójában adminisztrál” 20 ezer mázsza dohányt. Akár bő, akár szűk a termés, mázsáját 8 frt.-ért adja. Ha kell, a társulat hajlandó a dohányt *Budára* vagy *Pozsonyba* szállítani; az első helyre egy, az utóbbira két forintot számítván mázsánként a szállításért. Az ajánlattevő gróf azonban, a szállítás helyett, czélszerűbbnek tartaná *Károlyban*, vagy *Szathmárt* egy *dohánygyár* föllállítását.²⁾ Ugy látszik, ennek az ajánlatnak volt is fogantaja, mert a dohánybeváltás tényleg megkezdődött Károlyban. Egy ilyen dohánybeváltásról szóló hivatalos jelentés még 1738-ból is van a Károlyi levéltár aktái között.³⁾

Mindezek a dolgok korántsem elégitették ki Károlyi óhajait. Ő sokkal nagyobb szerű vállalatot akart létesíteni. Egy hatalmas, milliókkal dolgozó *kereskedelmi társulat* létrehozásán fáradozott, mely nemcsak a dohányt, hanem az ország összes termékeit értékesítette volna, s Magyarországot az összes világpiacokkal összeköttetésbe hozta volna. E nagyszabású terven sokáig dolgozott.⁴⁾ Kiindulási alapja az 1722—23-i országgyűlés 116—122. törvénycikkei voltak, melyek az ilyenféle *társulatok* létrehozását nemcsak kívánatosnak mondták, hanem azok támogatására esetleg bizonyos tőke kölcsönözését is kilátásba helyezték.

Miután előzőleg sikerült néhány gazdag *zsidó kereskedőt* társul megnyernie, ismét fölszólította a vármegyéket a dohánytermelés, a föld-

¹⁾ Károlyi levéltára. „Anno 1729. intuitu permansionis sublevandaque miserae et aere penitus destitutae plebis in annuum affuturum militarem, factae tabacae, de et ad rationem intertenendae militiae naturalium repartitio sequitur in hunc modum.“

²⁾ U. ott. Projectum appaldatori communicatum. A. tervezet szerint ez is a szegény nép-fölsegítésére volt irányítva. A föllálandó *gyár fiókja* lett volna a *hamburginak*. Az appaldátor biztosítás céljából 30,000 frtot törvényes kamat mellett köteles letenni. A szerződés 10 évre szól, s ez idő alatt az osztrák appaldátor mással nem köthet szerződést.

³⁾ U. ott. Egy ilyen dohánybeváltásról szóló hivatalos jelentés így kezdődik: „Anno: 1738. die 29. april. Minthogy az contractusnak tenora szerint, az dohánynak devectiója vagyis elvitelének terminusa napja már régen elmúlt, azért ad requisitionem Samuelis, Adami, Abrahami, Isák et Benedicti Natij *judaeorum Károlyiensium* az úr T. N. és vitélő Redek Kristóf praefectus úr parancsolatjából mázsálván, bál dohányokat az alább irt mód szerint.“ stb. stb.

⁴⁾ U. ott. Fogalmazványai már 1723-tól fogva vannak majd minden évből.

művelés és állattenyésztés előmozdítására. Majd a főurakhoz, főpapsághoz s a gazdagabb földbirtokosokhoz fordult, hogy azokat is megnyerje a vállalat számára. Ő maga összes, roppant kiterjedésű birtokait felajánlotta a vállalat számára gazdaság üzésére és gyárak emelésére. Azoknak, kik a termékeken kívül hajlandók lettek volna nagyobb tőkével is támogatni a társulatot, fényes kamatokat helyezett kilátásba.

A Károlyi által kidolgozott és a szövetséges társak által elfogadott tervezet szerint a társulat 5—6 millió tőkével kezdte volna meg működését. A társulat hivatalos czime: „*Generale Commercium Sub Corona Regni Hungariae*“; célja: a haza javának előmozdítása s az adózó nép nyomorának enyhítése. A társulat a dohánynyal, marhával, gyapjival, bőrrel, mézzel, viaszszal, kénesővel, gubacsossal, kenderrel, birkával, disznóval, borral és a gabonával való kereskedést üzte volna. A tervezett *gyárak* felépítése után azonban iparcikkek kereskedésére is rátér vala. A társulat, a királyi privilegium elnyerése után, raktáraival, épületeivel és üzleteivel együtt egyedül ő felségétől függne, a kinek a királyi diploma fejében 100,000 forintot ajánl fel. A diploma elnyerése után, a kivitel és behozatal a társulat kizárólagos joga. A külföldieknek a behozatal a társulat által kijelölt helyekre engedtetik meg. Bennt az országban a „*praeemptio*“ és a kereskedés mindenkinek meg lesz engedve. A szövetkeze hatjlandó a harminczadot az egész országban kibérelni. A társulatnak bárki tagja lehet, ha 500 forinton felüli tőkével csatlakozik a közös alaphoz; s aztán a beszolgáltatót tőkéhez mértén osztja a nyereségben. A társulat működésének megkezdése után hajlandó a megyék és királyi városok adóhátralékait kifizetni a törvényes kamat vagy a piaczi áron adandó termékek fejében. A városok és megyék így tömérdek végrehajtástól és kellemetlenségtől szabadulnának meg.

Szükséges azonban, hogy ő felsége mind az országban, mind külföldön támogassa a társulat érdekeit, s hogy a *Szobieszky* lengyel királlyal kötött kereskedelmi szerződést megújítsa. Ha az árúknak kivitele külföldre, s az iparcikkeknek behozatala az országba meg lesz engedve, kezdetét veszi a kereskedés az Adriai-, a Fekete- és a Balti tenger felé. A társulat működése nagy haszonnal fog jární. Először is a termékek összevásárlásával elősegíti a pénzforgalmat, s könnyebbé teszi az adófizetést. A bevétel és kivitel révén nagyban fog növekedni a vám- és harminczad-jövedelem, s az ország lakói könnyebben hozzájuthatnak a különféle külföldi kereskedelmi cikkekhez. Az adózó nép, haszonra lévén kilátás, munkára ösztönöztetik. A külföldi nemzetekkel való érintkezés napról-napra sűrűbb lesz; azonkívül számos alkalmazandó ifju fog kiképeztetni. Végül a társulat összes jövedelmének fele ő felségét illeti.

A társulat elnöke *Károlyi Sándor* gróf, főbb tagjai *Mesko* Ádám

br., *Szentiványi* János br., *Orczy* István br., *Gyulay* Ferencz br., *Perényi* Pál br., *Palocsay* Mihály és György br., *Patay* Sámuel, *Bíró* István, *Györy* Péter, *Lányi* Pál, *Wiczén* Mihály, *Andrássy* Zsigmond, *Steczel* Kristóf, *Halász* Péter, *Benkovics* János. A szabad királyi városokat *Baranyay* Mihály, *Englmayer* Jakab, *Glacziinger* Mihály és még néhányan képviselnék. Kivánatos még, hogy *Eszterházy* József grf. és *Erdödy* József grf. is a társulatba lépjen; mert ez esetben a horvátországi kereskedelem s a dunáninni és tuli legeltetés kérdése is meg volna oldva. A külföldi társak később fognak megneveztetni.

Az új társulatnak első dolga lenne a dohánygyártás és a szükséges raktárak építése. A *dohánygyár* fölépítésére a legalkalmasabb hely *Nagy-Károly*; mert e város vidékén természetnek legtöbb dohányt s mert a dohánytermelő megyék: *Abauj*, *Zemplén*, *Ung*, *Szabolcs*, *Bereg*, *Bihar*, *Ugocea* és az *erdélyi részek* mintegy körülzárják a várost. Aztán a legfőbb dohányvásárló ország: Lengyelország csak háromnapi járásra van ide. Összeköttetésben van a Tisza partján fekvő s Károlyi tulajdonát képező ocsvai várral és uradalommal, honnét a Tisza, Kraszna és Szamos folyókon bármerre hajózhatni. Ép ez okból Ocsván raktárokat is lehet építeni; az ettől egy mértföldnyire fekvő krasznai malmokat meg gyártásra lehet használni.

A második *gyár* építésére a *tótmegyeri* uradalmat és várat ajánlja Károlyi. Közel lévén a Dunához, ide lehet szállítani a *szerémségi* és *szlavóniai* dohánytermést, melyet feldolgozás után, Morva és Ausztria felé könnyű volna szállítani. Különben, ha a társulatnak úgy tetszik, a második gyárat *Pozsonyban* is fel lehet építeni. A harmadik hely, ahol azonban csak *dohányraktárak* lennének, *Hódmezővásárhely* volna. Ide gyülne össze a temesvár-bánsági, a bácskai s részben az erdélyi dohány. Ezen főraktárakon kívül, minden két-három vármegyében fiókraktárakat is kell építeni.

E tervekhez mellékelve van a dohánykereskedelemből várható haszon kiszámítása. A dohány mázsáját a társulat átlag 6 forintért venné; a szállítás 40 kr.-ba, a gyárból való elszállítás 2 frt.-ba a gyári kiadások 4 frt.-ba kerülnének. Az eladás mázsánként 16 frt-ért történnék. A tiszta haszon tehát 3 frt 20 kr. Ha pedig a dohányt külföldre szállítják, a tiszta haszon mázsánként 12 frt 25. A burnót mázsáját itthon 30 frt-ért árusítanak; ebből levonván a 16 frt 40 kr előállítás költséget, tiszta haszonnak 13 frt 20 kr marad. A külföldi elárusításból a haszon háromszor ekkora volna.

Mindezek a számítások reális alapon nyugodtak; mert az eladásnál a legesekélyebb hasznót vették számításba. Világosan látszik ez, azon árakból, melyeken ez időben az örökös tartományokban a dohány és burnót

úrusítottatott. A különféle burnólfajok az örökös tartományokban fontonkint a következő áron kelték: az „*alla minuta*“ 1 frt 4 kr., a „*mille fiori*“ 2 frt, a „*frangepani*“ 3 frt, a „*rapé*“ 1 frt 30 kr., a „*rarovata*“ 2 frt, a „*görzi*“ 1 frt, a *nyolczféle spanyol* 3—8 frt, a *braziliai* 12 frt, a „*folio di Levante*“ 1 frt 12 kr-ért. A leveles dohányok közül a nálunk is termesztett basa-dohány mázsáját 100 frt., a hollandi kanasztért 600 frt., a közönséges magyar dohányt 18 frt, a jobb fajtát 24 frt, a a morvát 3 frt 60 kr. a havannát 30 frt-ért árusították.¹⁾

Ilyen lévén a burnót és dohány bõlti ára, ha a társulat évenkint 100,000 mázsát hozott volna forgalomba, szép haszonra tesz vala szert. Már pedig a tervezet szerint legalább 100,000 mázsa elárúsítására számítottak. Meg kell jegyeznünk, hogy a dohánytermesztés felvirágoztatása érdekében az új kereskedelmi szövetkezet a finomabb fajta *külföldi dohánymagokat*, a kellõ utasítások kíséretében, ingyen osztotta volna szét a termelők között.

A többi nyers terményekbõl²⁾ származható hasznot is pontosan kiszámítottak, valamint a papir és más iparcikkék gyártásából eredõ nyereséget is. A külfölddel folytatandó kereskedés megkönnyítése czéljából a már említettéken kívül nagy raktárakat akartak építeni Ausztria felé Óvárrott és Megyeren, Stajerország felé Szent-Gothárdon, Horvátország és Adria felé Légradon és Lindván, Csehország felé Pusztá-Pócson, Törökország felé Belgrádban és Orsován, Lengyelország felé Dunajeczen és Palocsán, végül Olaszország felé Karolyvárosban.

A dohánygyárak, raktárak helyeinek s a birtokoknak megtekintésére Karolyi lehívta Bécsbõl a *Sole* Ferencz Józsefet, a ki ugy ezeket, mint a társulat egész szervezetét alaposan megvizsgálta, s helyeselte.

Miután mindent pontosan elkészítették, nem volt más hátra, mint a tervek megvalósítása, illetve a királyi diploma kieszközlése. Sajnos ez Karolyi nagy befolyása és messze kiterjedõ összeköttetései daczára sem

²⁰⁾ Karolyiak levéltára.

²¹⁾ U. o. többféle projectum van a marhakereskedésre vonatkozólag. A dohány mellett a *marhakereskedést* is nagy arányokban akarta úzni a társulat. E czélból elõször is a *marhatenyésztést* akarta felvirágoztatni. Hogy ez annál könnyebben sikerülhessen, õ felségének ajánlatot nyújtott be a *tatai* és *ecsedí* roppant uradalmak megvásárlására. Az ecse di uradalomban dohányt akartak termelni és mintegy 3000 marhát tartani. Ezenkívül 3 nagy *gulya* létesítését tervezték; az elsõ *Fejér* és *Tolnumegyében* a második a Duna és Tisza közt, a harmadik a Tiszántúl tartatott volna. Mindegyik gulyában az elsõ évben 1000 darab tehén lett volna; ezt a számot aztán évenkint 1000 darab 3—4 éves üszövel szaporították volna. A *marhakereskedést* az elsõ két évben 30,000 pár ökörrel akarták megkezdeni. A tervezet szerint egy pár 9—10 mázsás ökör 40 frt.-ba került volna. Minden pár külföldre szállított ökör után 16 frt 30 kr. tiszta haszonra számítottak.

sikerült, s így a nagy terv dugába dőlt. Az okokért nem kell messze kutatnunk. Károlyi terve, Ausztria kereskedelmi politikájával homlok-egyenest ellenkezett. Naivság volt tőle azt remélni, hogy Ausztria Magyarország egész külkereskedelmét, s hozzá magyar társulatnak bérbe fogja engedni, mikor az osztrák hatalmi köröknek célja mindig az volt, hogy hazánkat állandóan gyarmati függésben tartsák. De ha e szempontból naiv volt is, Károlyi Sándor gróf nagyszabásu terve, hazai kereskedelmünk történetének mindenkor becses tanúsága lesz!

IV.

Utolsó kísérletek a dohánymonopolium behozatalára.

Az 1731. év tavaszán *Dominici Gáspár* milánói kereskedő, az udvari kancelláriának és a helytartótanácsnak azt az ajánlatot tette, hogy ő és társai bizonyos feltételek mellett hajlandók a magyar dohánykereskedést évi 6000 frtért 10 évre bérbe venni.

Az udvari kancellária azon reményben, hogy a befolyó jövedelem a kancellária javadalmazására lesz fordítható, szívesen vette az ajánlatot, s átiratában azzal az okadatolással adta a helytartótanácsnak tudtul, hogy Dominici ajánlata, összhangzásban lévén az 1723. évi országgyűlés 116. törvénycikkével, minden tekintetben hasznos lesz az országra nézve. A dohánykereskedésből befolyó hasznot eddig ugyanis csak a külföldi *örmények* és *görögök* söpörték be, míg az ajánlat elfogadása esetében, a haszon az országban marad. Azonkívül a dohányültetés is nagyobb virágzásnak fog indulni. Eddig ugyanis sokan csak azért nem termeltek, mert alkalmas vevőre nem találtak, de ha a termelőket biztosítják, hogy a dohányt illő áron megveszik, a parlagon heverő földeket mind be fogják ültetni. Ezért a kancellária évi 9000 frt fizetés fejében hajlandó volna a magyar dohánykereskedést Dominicinek bérbe adni, mely jövedelemből a kancelláriai hivatalnokoknak 74.684 forintra rugó fizetési hátralékait törlesztené.¹⁾

A helytartótanács szintén elfogadhatónak találván Dominici ajánlatát, megkezdte vele a tárgyalásokat. Ezt annál inkább megtehetette, mivel maga a király is helyeselte az appaldó behozatalát. Csak az abból bejövendő évi 9000 frtra vonatkozólag határozottf akkép, hogy 5000 frt

¹⁾ Kancelláriai levéltár 1731. maj. 28. Concept. Referad.

a kancelláriai hátralékok törlesztésére fordították, 4000 frt pedig a „*Kufsteini* pénztárba“ szolgáltatandó be.¹⁾

A helytartótanács befejezven az előzetes tárgyalásokat, 1731. április 18-án meg is kötötte Dominicivel a szerződést. A 12 pontból álló egyezség szerint Dominici 10 évig kizárólagos jogot kap a dohánykereskedés üzésére Magyarország egész területén. Köteles az országot mindenféle dohánynyal ellátni, a lakókat a dohánygyártásra betanítani s őket alkalmazni, noha idegen nemzetiségűek alkalmazására is joga van. Tartozik a Magyarországon termelt s a kijelölt raktárokhoz szállított összes dohányt készpénzért, első kézből beváltani. A bérlet fejében ő felsége kincstárába évenként 8000 frtot fizet négy részletben.²⁾ Ha a szerződés jóváhagyatik, minden kereskedő köteles lesz a birtokában lévő dohánymennyiséget Dominicinek egy hónap alatt bejelenteni. Viszont ő, a kamatok s egyéb kiadások leszámításával tartozik azt készpénzért beváltani. Dominici és érdektársai, az 1723. évi 51. és 64. törvényczikkek alapján, a helytartótanács hatásköre alá fognak tartozni, s gazdaságot nem üzhetnek. A dohánybeváltásnál a raktárokhoz való szállításért az 1729. évi 5. törvényczikk³⁾ alapján, mérföldenkint minden mázsa után 2 krajczárt, a a hegyes vidéken pedig 3 krt tartozik fizetni. A távolság mindig a termelő lakóhelyétől számítandó. A befolyó birságpénz fele ő felségeé, fele a bérlőé. Ha a szerződéses 10 év eltelte után a dohánykereskedés bérletét más kapná meg, az illető köteles lesz tőle a készletet beváltani. Dominici az *épitendő gyárakon* kívül óvadékul 15 ezer forintot tartozik letenni a bécsi polgári banknál. Halálozás esetén a bérletet örökösei vagy érdektársai folytathatják. A helytartótanács a bérlő szövetkezetet a szükség szerint támogatni s a szerződésben kikötött jogok megsértői ellen védeni fogja.⁴⁾

A helytartótanács jóhiszeműleg kötötte meg e szerződést, s nem is gondolt arra, hogy törvényes jogának gyakorlása összeütközésbe hozná ugy a kancelláriával, mint a császári kamarával. A kancellária rossz

¹⁾ Kancell. levéltár. Elnöki iratok 1812. évi 241. sz. A kancellár 1812-ben kikérven a dohányra vonatkozó iratokat, azok többé nem kerültek vissza a levéltárba. Az okiratok kivonatai azonban az elnöki fölterjesztéssel együtt megvannak ilyen czim alatt; „Auszug aus den in Ansehung der Tabakpachtung in Ungarn in dem Archive der k. ung. Hofkanzley vorgefundene Acten“. Sajnos, e rövid kivonatok csak 1731-től 1733-ig terjednek.

²⁾ Háboru vagy pestis pusztítása esetében megszűnik a szerződés érvénye.

³⁾ Ez a törvény a sószállításra vonatkozik.

⁴⁾ Károlyi levéltár: Tractatus Tabacae. Conditions super quaestu Tabacae cum Domino Gasparo Dominici concertatae per eundem quoque subscriptae, conformitateque articuli 116. 1723. sub nomine commercii publici in regno hoc Hungariae, publico per Consilium Locumtenen. Regium utiles et practicabiles inventae 1731. 18. Aprilis Posonii.

néven vette a szerződés megkötését, főleg azért, mert a helytartótanács nem vette figyelembe az általa ajánlott föltételeket.¹⁾ A császári kamara viszont Ausztria érdekeit látván megsértve a szerződés által, azon igyekezett, hogy a szerződésből semmi se legyen. Azelőtt, mikor még a magyar dohánytermelés nem öltött nagyobb mérveket, s az ország nem vált Ausztria piaczává, a császári kamara volt az, mely az appaldót mindenáron be akarta hozni Magyarországra. De most, mikor a magyar dohánytermelés haszna az osztrák appaldó révén mindig Ausztriába vándorolt, határozott veszedelmet látott a magyar dohánykereskedés önállósításában. Az volt tehát a törekvése, hogy vagy megakadályozza a magyar appaldó életbeléptetését, vagy teljesen kiszolgáltatassa azt az osztrák érdekeknek. E törekvésében²⁾ a magyar kancellária is hű szövetségesévé szegődött.

A helytartótanács tőle telhetőleg küzdött a kettős áramlat ellen, éles szavakkal tiltakozott ő felsége előtt a kancellária és a kamara erőszakos beavatkozása ellen a magyar kereskedelmi ügyekben,³⁾ de hát tiltakozásának nem volt foganatja. A hol Ausztria érdekei léptek előtérbe, ott magyar törvényt semmit sem használt.

A császári udvari kamara és a kancellária még a szerződés megkötése előtt azt kívánta a helytartótanácsától, hogy Dominicivel évi 9000 frt fejében kösse meg az egyezséget, s hogy az osztrák appaldó kiváltóságát Magyarországon továbbra is érvényben tartsa, vagyis, hogy az osztrák appaldátorok nálunk első kézből vásárolhassák össze a dohányt és szabadon vihessék ki.⁴⁾ A magyar dohány tehát csakis az ő révükön

1) Károlyi levéltár a' Sole levele Károlyi Sándorhoz.

2) *Horváth Mihály*. „Az ipar és kereskedelem története Magyarországon“ című munkájában (Kisebb tört. munkái III. 178. l.) a dohánykereskedés történetéről is szól, de mindaz merőben ellenkezik az itt felhasznált eredeti okiratokkal. Szerinte bizonyos Dominico nevű ember 1732. aug. 6-án megkapta Magyarországon a dohánykereskedés bérletét, holott ép akkor utasították vissza Dominici (s nem Dominico) ajánlatát. Az appaldót pedig úgy fogja föl, hogy azt a bécsi kamara akarta behozni hazánkba, de a kancelláriánál erélyes visszautasításra (!) talált.

3) A Károlyiak levéltárában megvan a helytartótanácsnak ezen 1733. júl. 31-i éleshangu felirata az esztergomi érsek, Pálffy János, Károlyi Sándor, Eszterházy Ferencz, az egri püspök, Mórocz, Sauska és Fabiankovicz helytartótanácsok aláírásával.

4) Közös pénzügyminiszterium levéltára. Az osztrák dohánybérlet: Dominicus De Sancto Nicolao szerződésének 10. pontja erről így szól: „*praevisum est, cum contractus iste solummodo provincias Germanico — Haereditarias (ubi privativa ista administratio actualiter stabilita) in se contineat, e contra in Hungaricis Provinciis ipsissimum privativum breviter quoque introducetur, hinc Camera Caesarea Aulica in puncto noviter elaborando contractu quoque cum ipso conveniat. Si vero eveniret, ut alicui alteri negotium Tabacae in Regno Hungariae concederetur tunc in simili providebitur, uti ipsi Appaldatori Austriaco libera coemptio necessariae Tabacae et quidem a prima manu (absque eo, quod Administratio Hungarica quidquam sive directe, sive indirecte desuper imponat aut ab eo practendat) in Hungaria reservata maneat!*“

juthatott az örökös tartományokba. A kanczellária és kamara ezenkívül azt is követelte, hogy a leendő magyar appaldátor raktáraiból *nyereség nélkül*, engedjen át az osztrák appaldátoroknak, annyi dohányt, a mennyire ezeknek szükségük van. A kamara és ő felsége még azt is kívánták, hogy a *dohányültetés* nálunk is *előzetes engedélyhez* legyen kötve. Az engedély azonban mindenkinek ingyen adassék.¹⁾

Ez utóbbi követelést maga az udvari kanczellária is megszokta. A mint ő felségéhez benyújtott fölterjesztésében írja, ez a kikötés tönkretenné az egész ügyet, s úgy járnának vele, mint az 1702. és 1721-iki kísérletekkel. Majd ha egyszer megszokta a lakosság az appaldó-intézményt, akkor minden nehézség nélkül lehet korlátozni az ültetési szabadságot. De most annyi ezer nemes aligha tűrné nyugodtan, eddig élvezett termelési szabadságának megszorítását, erőszakkal és katonai hatalommal pedig nehéz lenne boldogulni.²⁾ Különben is ő felségére nézve sokkal jobb, ha az appaldó csöndben és szelíden kezdődik meg, mintha kezdettől fogva nehézségek gördítenének elébe. Aztán a helytartótanács az appaldót amúgy is a dohánytermelés fölvirágoztatása céljából akarja behozni.

E fölterjesztésre ő felsége csakugyan elejtette a dohányültetésre vonatkozó előzetes engedély kérdését. Azonban az osztrák dohány-adminisztrátoroknak eddig élvezett kiváltságait a magyar dohányvásárlása körül, a kamara óhaja értelmében, továbbra is fentartatni kívánta.

A Dominici-vel és érdektársaival kötött szerződés tehát a fölterjesztett alakban meg nem erősítettett, hanem 1732. augusztus 6-án a helytartótanácsot felszólították, hogy Dominici-vel új egyezséget kössön, illetve a régi szerződésbe vegye be az osztrák dohánykereskedés bérlőjének fentebbi kiváltságait, s a 8000 frtnyi bérösszeget 9000 frtra emelje föl. Az így elkészített szerződést a király hatalmánál fogva jóváhagyja, s Dominici-nek a 2250 frt taksa lefizetése után a királyi privilegiumot kiadatja.³⁾ E királyi leiratról az udvari kamara aug. 8-án értesítettett.⁴⁾

A helytartótanács, a felsőbb parancsnak megfelelően értesítette Dominici-t a királyi leiratról. Dominici azonban — a mint a helytartótanács írta a kanczelláriának — éppenséggel nem volt hajlandó a királyi privilegium kivételére és a taksa lefizetésére, mert az osztrák

¹⁾ Kanczellária levéltár. Concept. Referadarum 1731. jul. 1. „praemissa facultate seminandi, quae danda erit gratis“ etc.

²⁾ U. o. „tot milleni nobiles hanc assuetam libertatem circumscribi et ad necessitatem levandi scholae permissionis limitari non patientur“ etc.

³⁾ Károlyi levéltár: „Tractatus Tabacae“ című csomagban meg van másolata két példányban.

⁴⁾ Kanczell. Itár. Elnöki iratok 1812. évi 241. sz.

appaldátornak nyújtandó előnyökbe semmi szín alatt sem akart beleegyezni. Sőt azt kívánta, hogy a 15 ezer forintnyi óvadék-összeg felől új pontot vegyenek a szerződésbe. Ha ugyanis Magyarországon az appaldó ügyében akadályok és ellenzések merülnének fel, s a vállalkozók nem boldogulnának az óvadék-összeg nekik a szerződéses 10 éven belül is bármikor visszafizettségüké.¹⁾

Mig Dominici kapacizálása folyt, a dolog egyszerre váratlan fordulatot vett. Dominici érdektársai ugyanis, akik eddig az összes kiadásokat viselték, észrevették, hogy Dominici rá akarja őket szedni, s a privilégiumot csak a maga nevére kívánja kiállíttatni, holott a vállalatához szükséges pénzt ők adták össze. *Pottendorfer* zsidó kereskedő tehát a maga és társai nevében, kérelmét nyújtott be, hogy a kiadandó privilégiumba az ő nevét is vegyék be, mert ő a vállalat főrészes, Dominici csak a nevet adta oda. Ő elfogadja ő felsége összes feltételeit, ha a privilégiumot számára kiállíttják.²⁾

A helytartótanács a dolog megvizsgálására bizottságot küldött ki. A vizsgálat kiderítette, hogy Dominici teljesen vagyontalan és megbízhatatlan ember, a ki a zsidóknak zsoldjában áll, azok kegyelméből él, de azért azokat is befonta. Mivel pedig *Pottendorfer*nek és társainak, kik szintén zsidók voltak, a hazai törvények szerint³⁾ nem lehetett kiadni a privilégiumot, a helytartótanács úgy velők, mint Dominicivel minden további összeköttetést beszüntetett.⁴⁾

Még mielőtt a dolog ilyen fordulatot vett volna, *Bedenheimer* József és philippopolisi társai, továbbá *Oppenheimer* gazdag zsidó kereskedők érintkezésbe léptek Károlyi Sándor gróffal, s neki a dohánykereskedésre vonatkozó terveiket előadták. Károlyi készséggel hallgatta meg a gazdag kereskedők okos megjegyzéseit, s azonnal hajlandóságot is mutatott a velők való szövetkezésre. Mikor pedig meggyőződött, hogy ezek segítségével esetleg a már ismertetett nagy kereskedelmi vállalatot is megindíthatja, szerződésre lépett velők.

Az 1732. október 25-én Nagy-Károlyban kötött egyezés szerint Károlyi kötelezte magát, hogy a Dominici-féle 1731-iki dohány-appaldó jogot megszerzi, a kieszközlendő kir. privilégiumba a nevezetteket, mint társait bevéteti, a türelmi adótól őket fölmenteti, s számukra szabad

1) Kancz. levélt. kivonatban és a Károlyi levéltárban teljes másolatban.

2) Károlyi levéltárban. „Tractatus Tabacae“ czim alatt másolatban.

3) Ez csak a kancellária felfogása volt, mert a hazai törvények szerint csupán a vámoknál és harminczadoknál nem volt szabad zsidókat alkalmazni s csak ezeknek bérletéből voltak kizárva. A kereskedés azonban a türelmi adó lefizetése után, teljes szabadságukban állott.

4) A bizottság jelentése meg van a Károlyiak levéltárában.

kereskedési engedélyt szerez. A megalakulandó *kereskedelmi társulat* feje Károlyi Sándor, vagy fia lesz. A befolyó jövedelem negyedrésze a kiadások leszámítása után Károlyit illeti. E kiadások közé számítottatik az a 10,000 forint, melyet az érdekeltek már letettek, s az a 10,000 is, melyet még ezután kell letenniök. Ha azonban — amint megegyeztek — még egy társat vesznek föl a szövetkezetbe, akkor Károlyit a jövedelemnek csak egy ötöde illetheti. Minden ügyet közös megegyezéssel, esetleg szavazás útján intéznek el. Az érdekelt felek minden tehetségüket a társulat ügyeinek fogják szentelni. A tervezett gyárakat, mal-mokat, raktárakat és kölyüket Károlyi birtokain fogják építeni. A szerződés egyelőre 10 évre szól.¹⁾

Az egyezés megkötésével egyidejűleg kiszámították azt is, mennyi hasznot várhatnak évenként a *dohánykereskedésből*.²⁾ Évenként átlag 100 ezer mázsa dohány vásárlása 600,000 forintba kerülne; a gyártás költségei 100,000, a szállítás 150,000 ö felsége része 124,000 frt-ra rugna. Vagyis összes kiadásul 1.024,000 frtot vettek föl. Az eladásból befolyna 20,000 mázsa közönséges leveles-dohány után 280,000 frt, 25,000 mázsa burnót után 700,000 frt, 4000 mázsa „rapé” után 200,000 frt, 5000 mázsa spanyol dohány után (á 150 frt) 750,000 frt, 40,000 mázsa Olaszországfelé szállítandó nyers dohány után 480,000 frt, a hainburgi gyárnak szállítandó 6000 mázsa nyers dohány után 72,000 frt. Az összes bevétel tehát a számítások szerint 2.482,000 frt-ra rugott volna. Levonván ebből az 1.024,000 frt alaptőke 6%-os kamatját és a kiadásokat, tiszta haszonnak 1.396,660 frt maradna. Ebből, mint negyedrészt Károlyira és társaira egyenként 349,140 frt 20 kr. esnék.³⁾

Miután így a kellő számításokat megtették, Károlyi a maga és társai nevében be is nyújtotta kérvényét a helytartótanácsához a dohánykereskedés bérletért. Ajánlatában elmondja, hogy Dominici nem alkalmas a magyar dohánykereskedés vezetésére; mert sem az országot, sem a hatóságokkal való érintkezés módját nem ismeri; érdektársait meg már előre kizárta a szerződésből. Ezért ő és fia, Károlyi Ferencz

1) Károlyi levéltár: több eredeti példányban.

2) U. ott: „Computus quidnam tabaca reluenda et fabricanda quolibet anno cum salariis pro officialibus exsolvendis in variis qualitibus constaret“.

3) Kidolgozták a *gyárak* és *raktárak* terveit is. Az egész adminisztráció élén egy felügyelő állott volna 3000 frt. fizetéssel; alá lett volna rendelve 27 különféle hivatalnok, ugymint titkárok, ügyészek, irnokok, tisztek, regisztrátorok stb. A *pozsonyi gyárban* és *raktárban* 72 ember — köztük 20 *asszony* — lett volna alkalmazva. Az első gyáros (fabricator primarius) 3000 frt fizetést, a többi kevesebbet kapott volna. A *károlyi gyárban* és raktárakban szintén 72 ember kapott volna alkalmazást. (Specificatio personalis, quomodo per societatem generalem administrationem officiales necessarii uti et in fabricis et depositoriis salarari debent“.) Károlyi levéltárban.

gróf valamint társaik magukra vállalják a Dominici-vel kötött szerződést, s elfogadják a legfelsőbb elhatározásban kikötött feltételeket is. Viszont azonban ők is kívánják, hogy zsidó érdektársaik a türelmi adó alól fölmentessenek, a dohányt az egész országban szabadon vásárolhassák, s nevük a privilégiumba bevétessek. Azonkívül a régi szerződés eme kifejezését: „Magyarország összes dohányát“ stb. ki kell egészíteni akkép, hogy a *temesi bánsági és szerémségi* dohánykereskedés is beleértendő legyen. A hainburgi dohánygyárral pedig előre meg kellene egyezni, mennyi s milyen minőségű magyar dohányra volna szüksége.¹⁾

A helytartótanács szívesen fogadta Károlyi ajánlatát, s a tárgyalások megkezdése céljából bizottságot küldött ki. A tárgyalásokról jegyzőkönyvet vettek föl.²⁾ Ebből kitűnik, hogy Károlyi ellenezte az osztrák dohánybérllőnek Magyarországon élvezett kiváltságait, illetve azoknak további fentartását, ő felsége és a császári kamara pedig minden áron ragaszkodtak azokhoz. A helytartótanács viszont hallani sem akart arról, hogy a privilégiumba a zsidó kereskedők neveit is bevegyék; legfőleg azt engedte volna meg, hogy Károlyi neve mellé ez a szó: „*compagnie*“ is kitétessek.³⁾

Ezen ellentétek miatt az ügy annyira összebonyolult, hogy a kiegyenlítést, illetve a szerződés megkötését egyhamar várni nem lehetett.

A császári udvari kamara és kancellária egyik átíratot a másik után váltják ez ügyben, s bár ő felsége 1733. tavaszán jóakarattal ajánlotta Károlyi kérvényét, akadékoskodásukkal huzták-halasztották az ügyet.⁴⁾ 1733. június 17-én az udvari kamara egyik átíratában még mindig azt fejtegeti, hogy Károlyi az osztrák appaldátort ki akarja zárni a magyar dohányvásárlásból, s ezzel a magas kincstárnak jelentékeny kárt akar okozni.⁵⁾ Károlyi erre kijelenté, hogy hajlandó a bevásárlást megengedni, ha az osztrák appaldátor előzőleg mindig bejelenti, hol és mennyi magyar dohányt akar vásárolni. Ha pedig első kézből nem kapna elegendőt, köteles legyen a magyar bérlők raktáraiból vásárolni.⁶⁾ Az udvari kamara erre 1733. júl. 20-án kelt leíratában azt kívánta, hogy az osztrák appaldátor a magyar raktárakban válogathassa a leveleket. Szükséges ez — ugymond — mert Károlyi társulatában zsidók

1) Károlyi levéltár.

2) U. ott.

3) Kancell. ltár. Elnöki iratok 1812. évi 241. sz. A Károlyi ltárban megvan Károlyi-nak a bizottság jegyzőkönyvére adott válasza. Érdeemes megemlítenünk, hogy a bizottság nem tartotta elegendő biztosítéknak Károlyi roppant birtokait, hanem azt kívánta, hogy ezeken kívül még 15 ezer forintot tegyen le óvadéknak.

4) U. ott.

5) U. ott.

6) Károlyi levélt. Károlyi válasza eredetiben.

vannak, a kik a rossz leveleket becsempészik a jók közé s így az osztrák gyáraknak kárt okoznak.¹⁾

Végre 1733. július 24-én maga a király is a helytartótanácsnak meghagyta, hogy e vitás ügyben késedelem nélkül tudassák véle, elfogadja-e Károlyi az udvari kamara kikötéseit? Ha igen, ugy a királyi resolutiót ki lehet adni számára.²⁾ A helytartótanács jul. 28-án nyilatkozatra szólítván fel Károlyit, az írásban kijelentette, hogy ő a császári kamara föltételeit, ámbár azok a magyar kereskedelemre nézve föltöte ártalmasak, már elfogadta, s csak azt a megszorítást kötötte ki, hogy az osztrák bérlő az időt és a vásárlandó mennyiséget előre köteles bejelenteni, ezt is csak azért, hogy többet ne vásárolhasson, mint a mennyire szüksége van, s hogy az esetleges visszaéléseket és csalásokat meg lehessen akadályozni. Így állván a dolog, a helytartótanács felszólítására nincs mit válaszolnia.³⁾

A kamara és kancellária akadékoskodásait ezuttal már a helytartótanács is megelégette. Midőn tehát Károlyi fentebbi válaszát jul. 30-án fölküldötte a királynak, erélyes hangon tiltakozott azok beleavatkozása ellen. A magyar kereskedelmi ügyek elintézése — ugymond — a törvény erejénél fogva egyedül a helytartótanács joga. Bizik ő felsége kegyességében, hogy ezentul meg fogja védeni törvényes hatáskörében, s nem fogja engedni, hogy a magyar kereskedelmi ügyeket más testület intézze az ország kárára.⁴⁾

A magyar udv. kancellária, mely a szerződés létrejöttét minden áron meg akarta akadályozni, az összes iratokat áttette az udvari kamarához, azt hívén, hogy ott majd újabb nehézségeket fognak támasztani. E reményében azonban csalatkozott.⁵⁾ Azért tehát ő maga támasztott ilyeneket. Először is a magyar gyárakba és raktárakba bizonyos ellenőrző intézmény behozatalát kívánta; másodsor meg kijelentette, hogy a kiadandó privilégiumba Károlyi zsidó érdektársainak neveit nem lehet bevenni, sőt a szabad kereskedést sem lehet részükre megengedni.⁶⁾ Az ellenőrző intézmény behozatala azért lett volna szükséges; mert Károlyi az évi 9000 frt bér helyett minden mázsza dohány után 1 frtot ajánlott föl ő felségének. Mivel azonban a társulat maga gondoskodott hasonló intézményről, Károlyi nem akarta magát újabb terheknek alávetni.

1) Kancz. ltár. Elnöki iratok 1812. évi 241. sz.

2) Károlyi levéltár. „Tractatus Tabacae“ czim alatt másolatban.

3) U. ott. A szerföltött rideg válasz, mutatja, mennyire bosszantották Károlyit öne kicsinyeskedések.

4) U. ott.

5) U. ott. a Sole levele Károlyihoz 1733. jul. 25. Bécs. Részletesen feltárja itt a kamara; a kancellária és a helytartótanács között felmerült czivódásokat.

6) Kanczell. levéltár. Elnöki iratok 1812. évi 241. sz.

E folytonos huzavona nagyon bántotta Károlyit. Különös dolog is, hogy mikor már ő felsége is megsürgette az egyezés megkötését, a kancellária, a helytartótanácsnak és Károlynak boszantására folyton újabb és újabb akadályokat gördített a végleges szerződés elé. Károlyi, ez ügyek tárgyalása alkalmával többször érintkezett, *de Sancto Nicolaoval* az osztrák dohánykereskedés bérlőjével, s meggyőződven, annak jóakarataról Magyarország iránt, minden dolgot tisztázni akart vele, megbizottját a *Sole* Józsefet lehvatta Magyarországra, ki megvizsgálván az építendő gyárak helyeit, terveit, s tanulmányozván a dohánytermelési viszonyokat, hosszas tárgyalásokat folytatott Károlyival.

E tárgyalások meglepő eredménnyel végződtek. Károlyi Sándor gróf ugyanis a *Sole* és *de Sancto Nicolao* Domokos biztatására elhatározta, hogy az örökös tartományok dohánykereskedését is bérbe veszi. Az előzetes megegyezés szerint az osztrák tartományok appaldátora, *De Sancto Nicolao* beáll Károlyi társulatába, s az osztrák monopóliumot a magyarral együtt közösen vezetik. Minden befolyó jövedelem a magyar adminisztrációnál kezeltetik. Amíg a magyar gyárak felépülnek, a hainburgi gyár fog a szövetkezet rendelkezésére állani. Az Olaszország felé folytatandó dohánykereskedés, csak az esetben üzhető nehézség nélkül, ha az osztrák appaldó is a szövetkezet kezében lesz. Az a pénz, mely eddig az örökös tartományokból külföldre vándorolt, ezután Magyarország jövedelmét fogja növelni. Ő felsége bevétele is szaporodni fog, Károlyi meg halhatatlan érdemeket szerez; mert hisz a vitás kérdéseknek az a leghelyesebb megoldása, hogy Károlyi valamennyi örökös tartománynak s Magyarország appaldóját is bérbeveszi. *De Sancto Nicolao*-nak vagyona, nagy hitele, ismerete és tapasztalata a magyar adminisztrációnak rendelkezésére fog állani.¹⁾

A magyar dohány jövőjére nézve fölötte örvendetes lett volna, ha ez az egyezés tényleg életbe lép. Azonban rövid idő múlva maguk a szerződő felek meggyőződtek, hogy ilyen tervet az Ausztria érdekeit féltő udvari kamara sohasem hagyna jóva. Hogy tehát eddigi fáradozásuk és kiadásaik kárba ne vesszenek, s hogy a dohánykereskedés ügyét egy-két évre vissza ne vessék, egyelőre elállottak a fentebbi egyezségtől. E helyett Károlyi és *De Sancto Nicolao* kölcsönös megegyezéssel *tilkos* szerződést kötöttek egymás közt.

A szerződés első pontja szerint Károlyi magyar dohánykereskedelmi szövetkezetébe tíz évre társul fogadja *De Sancto Nicolao*t. A második pont értelmében *De Sancto Nicolao* a magyar dohánykereskedésből

¹⁾ Károlyi levéltár: „*Motiva secundantia intentionem illorum, qui exarendationem Austriacam quoque assumendam svadent*“ czim alatt.

befolyó jövedelemnek egynegyedét kapja. Viszont kötelezi magát, hogy a befektetéseknek és kiadásoknak egynegyedét ő fogja viselni. E czélból azonnal letesz 100,000 forintnyi összeget készpénzben. Viszont, amíg De Sancto Nicolao bérelt az osztrák dohánykereskedést, Károlyi vagy társulata beáll társnak, s köteles a befektetéseknek, illetve a kiadásoknak egynegyedét befizetni. Ennek fejében ő vagy társulata huzza a befolyó jövedelem negyed részét. De Sancto Nicolao kötelezi magát, hogy az Ausztriában gyártott s ott jónak talált dohányfajokat a szerződés érvénybelépésétől kezdve a magyar gyárakból vásárolja. A magyar dohánykereskedelem adminisztrációjába egy megbizottat küldhet, s ő maga bármikor részt vehet a tanácskozásban, hol az ügyeket szavazattöbbséggel fogják eldönteni. Ugyanigy Károlyi is küldhet egy embert az osztrák adminisztrációba, s ezenkívül joga van maga helyett teljhatalmu megbizottat kinevezni, a ki az ő akadályoztatása esetében őt a gyűlésekben helyettesíti. Beretti, De Sancto Nicolao gyárigazgatója, nem ismervén a magyar viszonyokat, a magyar ügyekbe vagy a magyar gyárak vezetésébe nem avatkozhatik be. Különben jelenlegi állásában megmaradhat. De Sancto Nicolao igéri, hogy minden tehetségével igyekezni fog a magyar kereskedelmet fölvirágoztatni. Ha eleinte egyes dohányfajok hiányozni fognak a magyar gyárakból, ő kölcsönzi azokat saját gyáraiból. Viszont Károlyi is igéri, hogy támogatni fogja őt az osztrák dohánykereskedés előmozdításában.¹⁾

Eme szerződést két példányban kiállították s mind a kettőt aláírták. Holmi ellenkezésekre annál kevésbé számítottak; mivel a De Sancto Nicolao Domonkossal kötött osztrák bérletszerződés 10. pontja egyenest kilátásba helyezte számára a magyar dohánykereskedés bérletét is.²⁾ A jelzett pont szerint a dohánymonopóliumot rövid alatt be fogják hozni Magyarországra is, s ez esetben De Sancto Nicolaoval a császári udv. kamara új szerződést fog kötni. Ha pedig megesnék, hogy a magyar bérletet más kapná meg, úgy biztosítani fogják számára Magyarországon az első kézből való vásárlási jogot, s nem fogják megengedni, hogy a magyar adminisztráció ennek fejében, akár közvetve, akár közvetlenül valami terhet rójon rá.

A dohánykereskedés ügye Károlyi, és De Sancto Nicolao megegyezése után rendben lett volna, ha Károlyi a magyar bérletet megkapta volna. A királyi privilegium azonban még mindig késett. Késett

¹⁾ Károlyi lvtár: „Observationes Domini Dominici De Sancto Nicolao“ ezim alatt: „Puncta secreta cum Domino De Sancto Nicolao ex parte Suae Exc. Domini Comitiss, Domini Alexandri Károly de Nagy-Károly etc. ineunda“.

²⁾ Közös pénzügyminiszteriumi levéltárában lévő szerződés fentebb idézett pontja.

mindaddig, míg egyszerre csak kiütött a rajnai háború, s az appaldó-terveket végleg leszoritotta napirendről. A hatalmas és nagy összeköttetésekkel rendelkező Károlyi tábornagy, helytartótanácsos stb. tehát nem tudta kivinni azt, amit a jött-ment olasz kereskedőnek Dominicinak minden nehézség nélkül megakartak adni.¹⁾

Amit kért, s ami után annyit járt, azt az illetékes körök húzták-halasztották, amíg csak lehetséges volt. Ám mikor kiütött a rajnai hadjárat s Károlyira nagyon is rászorultak, egyszerre megváltozott minden. Persze most nem a dohánykereskedés bérletéről volt szó, hanem arról, miként birhatnák rá Károlyit két gyalóezred fölállítására.

Míg a hadjárat tartott, s míg Károlyi saját ezredének felállításával vesződött, a dohánykereskedés ügye pihent. Mintha csak egyszerre elválták volna a fonalat, sem a szerződő felek, sem az illetékes kormányzások részéről egy sor irás se látott napvilágot.²⁾ Így hát nem is tudjuk, mi történt ez idő alatt a szerződő felek között.

A dohánykereskedésből származható haszon azonban még mindig kísértett. Világosan látszik ez Pozsony vármegye egyik figyelemre méltó intézkedéséből. Említettük, hogy a dohány-appaldó behozatalakor, 1702-ben Pozsonymegye kardoskodott leghevesebben az új intézmény ellen. Azóta úgy látszik, nézete alaposan megváltozott, mert 1734-ben a dohány-elárusítást a megye egész területén bizonyos *Sekl* Jakab nevű zsidó kereskedőnek adta bérbe. A szerződés szerint az eladási jog *Sekl* Jakabot illette; s dohánnyal csak az kereskedhetett, akinek *Sekl* megengedte. A befolyó jövedelmet a megye a szegény nép terheinek könnyítésére szánta.³⁾

A királynak tudomására jutván Pozsonymegye intézkedése, 1734. júl. 15-én meghagyta a helytartótanácsnak, hogy vizsgálja meg az ügyet, s tanácskozzék a dohánykereskedés dolgában. A helytartótanács teljesítette a királyi parancsot, de tanácskozásának csak az az egy eredménye volt, hogy fölküldötte Pozsonymegye átiratát.⁴⁾

Vagy egy év múlva, 1735. június 3-án a helytartótanács újra föllevenítette a dohánykereskedés bérletének ügyét. Meghallotta ugyanis, hogy Károlyi Sándor szakított érdektársaival, s nem reflektál többé a szerződésekre és a királyi privilégiumra. Azért hivatalosan felszólította őt, nyilatkozzék, vajjon csakugyan vissza akar-e lépni attól a szerző-

1) Dominici számára már a privilégium is készen volt; s ebben az osztrák appaldátoroknak többször említett vásárlási kiváltsága meglehetősen meg volt szorítva.

2) Kanczell. levélt. Elnöki iratok 1812. évi 241. sz. jelenti ezt.

3) Kanczell. levélt. Litterae Consilii 1734. évi 283. sz. 1734. aug. 17.

4) U. ott.

déstől, melynek királyi megerősítése már csak néhány vitás pont elintézésétől függ?¹⁾

A helytartótanács ez iratából világosan látszik, hogy az appaldó ügye éppen ott volt, a hol öt év előtt. Károlyi ugy látszik nem is válaszolt a helytartótanács felszólítására. Amint Károlyi visszalépett a szerződéstől, azonnal akadt más, a ki ajánlatot nyújtott be a magyar dohánykereskedés kibérlése végett. Ez az ember a'Sole Ferencz József volt, Károlyinak jó ismerőse s a dohánykereskedés dolgában egykori tanácsadója. Ő Károlyi meghívására többször megfordult Magyarországon, jól ismerte dohánytermelési viszonyainkat, járatos volt a gyártási és kereskedelmi ügyekben, s bizott vállalata sikerében.

A helytartótanács elfogadta a'Sole ajánlatát, s a Károlyi féle egyezség alapján meg is kötötte vele a szerződést. A király szintén jóakarattal fogadta az új ajánlatot, a'Sole társulata ellen semmi kifogást sem emelt, de a helytartótanács által felterjesztett szerződéshez néhány új pontot fűzött. Ezeknek megbeszélésére bizottságot küldtek ki, a mely újra nyélbeütötte a szerződést.²⁾

A'Sole ezután türelmesen várta a királyi végzést. De elmúlt félesztendő is, még sem érkezett le a királyi leirat. Pedig, mint nemrég Károlyi szövetkezete, ugy ő is ez idő alatt nagy költségekbe verte magát.

Micsoda ok működött közre, hogy a legfelsőbb helyen³⁾ a már előzetesen jóváhagyott szerződést nem erősítették meg, nem tudjuk. A'Sole szerződése ugyanis az utolsó irat, mely a dohánykereskedésre vonatkozólag ez időből reánk maradt. További felvilágosító adatokat hiába kerestünk az országos, a közös pénzügyminiszteri és a Károlyi levéltárakban.

A'Sole szerződése az *utolsó kísérlet* lévén ez időből az appaldó behozatalára Magyarországra, érdemes lesz annak egyes pontjait ismernünk.

A 14 pontból álló egyezség szerint a'Sole igéri, hogy jó dohányt ültetett s csak jó minőségűt fog árulni. Az összes termést készpénzen váltja be, még pedig a megyék által becslés útján megállapított árért. E czélből a dohánytermelő vármegyéknek ki kell számítaniok az utolsó három évi árakból a dohány átlagos értékét.

¹⁾ Helytartótanácsi levélt. Mensium litterae 1735. jun. 3. „Dec. Comiti Károlyi, quo mediante in eo, num videlicet in passu quaestus Tabacac a hactenus remotis instantiis desistere velit“.

²⁾ Helytartótanácsi ltár. Mensium litterae. 1735. 3. aug.

³⁾ U. ott. Maga panaszolja ezeket el a helytartótanácsához benyújtott kérvényben, melyhez a kötött *szerződés* van mellékelve.

Amint a szerződés érvényre emelkedik, megszűnik a szabad dohánykereskedés. Tilos a dohányt egyik megyéből a másikba szállítani, tilos a gyártás és a külföldről való behozatal. Mindez a bérlő kizárólagos joga lesz, s a ki ez ellen vét, annak áruja elkoboztatik. A befolyó birságpénz a bérlő, a kincstár és a feladó közt oszlik meg. Aki a bérlő raktáraiból veszi a dohányt, az szabadon kereskedhetik vele. A dohányt a raktárakból olyan olesón kapják, hogy az eladásból szép nyereségük lehet. Mihelyt a raktárak elkészülnek, minden kereskedő köteles a birtokában levő dohánymennyiséget nyugta mellett beszolgáltatni.

A dohány ültetése s a termésnek használata mindenkinek megvan engedve. Mivel fölötte kívánatos, hogy az országban mindenféle dohányfajt termeljenek s így a külföldiek pénzüket idehozzák, a termelők ingyen fogják kapni a *brazíliai* és *virginiai dohánymagot*. A bérlő arról is gondoskodni fog, hogy a magyar dohány Lengyelországban, Dániában, Svájcban és Olaszországban piacot nyerjen.

A beváltás megkönnyítése czéljából több helyen fognak raktárakat építeni. Gyár kettő lesz; az egyik az ország felső, a másik alsó részében.

A bérlő-társulatának hivatalos czime: „*Generale commercium Regni Hungariae*“ s mintegy országos hivatal szabadon levelezhet a megyékkel és királyi hivatalokkal. A raktárak és gyárak királyi tulajdonoknak tekintendők.

A bérlő-társulat a haszonból, ö felségének minden mázsa dohány után 1 forintot, az országnak pedig a kiadások levonása után az összes haszon felét ajánlja fel.

A társulat összes ügyeit a helytartótanács ellenőrzi és revideálja. A dohánykereskedés az ország határain belül vám- és adómentes.

Az érdektársak kötelezik magukat, hogy a gyárakban lehetőleg magyarokat alkalmaznak s gondoskodni fognak azok kiképeztetéséről.

Ami az osztrák appaldátornak ama jogát illeti, hogy Magyarországon első kézből vásárolhatja a dohányt, az a magyar kancelláriával történt megegyezés alapján is érvényben marad.

Mivel az érdektársak eme szerződésnek 10 évre való megkötésekor a bérösszezen kívül minden hasznot maguk számára kötöttek ki, míg most e haszonnak felét az országnak ajánlották, méltányos, hogy a bérlet 15 évre köttessék. Ha e 15 év letelte után a bérlet más kezekbe jutna, az illető köteles a felszereléseket, gyárakat, raktárakat és a dohánykészletet készpénzen átvenni.

Az ismertetett szerződés — amint láthatjuk — az osztrák appaldátornak adott kiváltságtól eltekintve, igen előnyös volt Magyarországra nézve. Nagyon tévednek tehát azok, kik e *magyar appaldó* létrejöttének megakadályozását hazafias és az országra nézve előnyös dolognak tartották! Mert hisz ép a császári kamara fáradozott legjobban a tervezett *magyar appaldók* megbuktatásán, s ép ő látta, mennyire káros lett volna Ausztriára és az osztrák kincstárra a magyar dohánykereskedelem önállósítása és felvirágozása. A magyar appaldók megbuktatásával elérte azt, hogy az ország az osztrák tartományok gyarmatává süllyedt. Magyarország termelte a dohányt, Ausztria meg besöpörte a hasznot. Miután Galicziába is behozták a monopóliumot, a Lengyelországból bejövő jövedelemtől is elesett Magyarország. A kivitel ezután csak a tenger felől volt lehetséges.

Igy aztán megesett, hogy az ország dohánytermelésével teljesen az osztrák appaldátorok rendelkeztek. Ők szabták meg az árat, s tőlük függött a termelő sorsa. Rendesen előzetes szerződést kötöttek a magyar termelőkkel, s nem egyszer rútul rászédtek azokat. Egész sereg per támadt ebből; az osztrák dohánykereskedés bérlői e pereket az appaldóhoz terelték Bécsbe, ahol aztán ők voltak a perlők is, meg a bírák is.⁴⁾

Ami csekély dohánykereskedés még volt, azt egyes nagykereskedők üzték; ezek közül is többen az osztrák appaldó szövetségesei voltak. Az országnak tehát voltaképen alig volt jövedelme a dohánykereskedésből, holott az örökös tartományok 1783-ban már 2.838,108 frtnyi évi hasznot húztak az appaldóból, s ez a bevétel évről-évre növekedett és azonkívül az appaldátorok és érdektársaik is rengeteg jövedelemre tettek szert.⁵⁾ Mindezen haszonnak jelentékeny része hazánkban maradt volna, ha az appaldó nálunk is létrejön.

A magyar dohánytermelők és kereskedők olykor-olykor mégis láttak szebb napokat. Ez rendesen akkor történt, mikor a külföld egyenesen rászorult a magyar termésre. Így történt ez az amerikai szabadságharcok éveiben, mikor az amerikai dohányszállítás Európában teljesen szünetelt. Ez időben a magyar dohány igen keresett czikk volt. Az 1776—79-i években a kivitel kétszer, háromszor akkora volt, mint az előző években. 1780-ban csupán Triesztből 3.278,136 font magyar leveles dohányt és 100,759 font pordohányt vittek ki. Ugyanez években a Dunán felfelé vontatott hajók tulnyomó része dohányt szállított.⁶⁾

Lényeges fordulat állott be a dohánykereskedés ügyében 1784-ben.

⁴⁾ Gregorius Berzewicz: De commercio et industria Hung. 31. l.

⁵⁾ Közös pénzügyminiszteriumban lévő kimutatások szerint i. h.

⁶⁾ Ráth Mátyás: Magyar Hirmondó 1781. 48. levél.

Ez év május 8-án jelent meg II. József „*Tabak-Gefällsordnung*“-ja,¹⁾ mely megszüntette az eddigi appaldó-rendszert, s végérvényesen behozta az *állami monopóliumot*. E célra felállították a „K. k. Tabakgefällen-Direction“-t, melynek élén négy igazgató állott évi 4000 frt fizetéssel. Ez igazgatóknak jelentékeny hatáskörük volt Magyarországon is, főleg a dohánybeváltási ügyekben. Az igazgatóság a szükségletek fedezésében Magyarországra támaszkodván, II. József parancsára a legkitünőbb fajta dohánymagvakat osztatta szét a magyar termelők között, s rajta volt, hogy a termelést tőle telhetőleg fokozza.

Persze ezek az intézkedések is csak Ausztria érdekében történtek; mert Magyarország nem részesült a monopólium jövedelméből, és ha Ausztriában 1787-ben csak a „*praecium fisci*“ már három millió forintra rúgott, — e monopóliumnak Magyarország, mint állam a legújabb időkig semmi hasznát se látta.

¹⁾ Közös pénzügyminiszterium levéltára.
